

Александра М. Дабичић

ЗАШТИТА ПРОСТОРНО КУЛТУРНО-ИСТОРИЈСКИХ ЦЕЛИНА КАО ЗНАЧАЈНОГ РЕСУРСА УРБАНОГ РАЗВОЈА

Заштита и значај просторно културно-историјских целина при изради урбанистичких планова разматрана је у контексту могуће примене постулата Есенске декларације која је настала као резултат међународног Конгреса експерата, одржаног 1999. године, с основном темом »Европске индустрије културе – упоређивање развојних концепата.«¹

Током рада Конгреса истраживани су модели и услови, којима би се дефинисао један могући развојни концепт у циљу јачања индустрија културе у европским градовима и регионима. Термин »индустрије културе« се односи на све пословне и независне учеснике који делују на пољу културе, уметности и медија. Термин захтева стално редефинисање како би се боље уклопио у локалне, регионалне и националне контексте. Ова правила истичу економски и културни значај индустрија културе и указују на који начин би оне могле да јачају кроз економске и културне политике, као и политику урбаног развоја, нарочито у контексту локалних и регионалних развојних стратегија. За учеснике Конгреса наредних десет аксиома представљају основну поставку европске, националне и регионалне политике у различитим областима:

Индустрије културе представљају посебан економски сектор. У Декларацији се истиче неопходност схватања индустрија културе као засебног ентитета у оквиру економских и културних политика, као и политика урбаног развоја. Тек када се оваква пракса устали, биће могуће признавање значаја индустрија културе за развој друштва и економије у целини, као и значаја који оне имају у оквиру политика тржишта рада, урбаног развоја и инфраструктуре. Наиме, под-тржишта унутар индустрија културе представљају богат мозаик који се често преплиће са економским сектором.

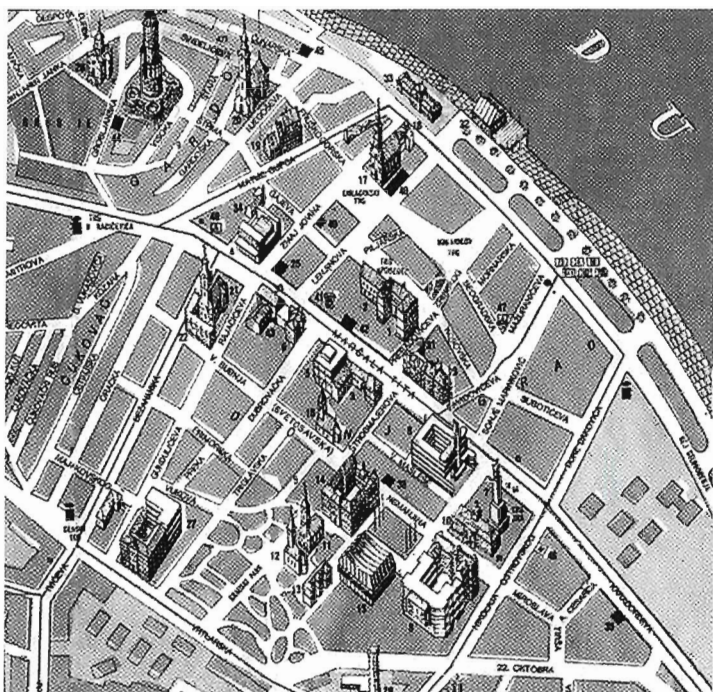
Индустрије културе су окренуте ка будућности. Истичу се високим нивоом креативности и иновација, које испољавају на тржишту. Ове индустрије нуде нове садржаје и технологије. У суштинском смислу, запошљавање у овој области захтева широко стручно образовање, познавање културе, висок ниво образовања и посвећеност послу.

Индустрије културе пружају могућност запошљавања на регионалном нивоу. Оне омогућавају отварање нових радних места ван јавног сектора. Разни подсектори ове индустрије, у којим доминирају мало и предузетништво средњег обима, пружају велики потенцијал за отварање радних места, са тенденцијом доброг уклапања у локални миље и регионалне мреже.

Индустрије културе помажу јачање регионалних потенцијала. У ери глобализације, производи и услуге које нуде ове индустрије, наглашавају регионалне профиле, а за узврат, ублажавају услове који негативно утичу на општи економски развој. Индустрије културе зависе од традиције и културне разноврсности одређеног региона.

Индустрије културе стратегију развоја заснивају на европском историјском наслеђу. На такмичарски оријентисаном глобалном тржишту, највећи потенцијал Европе представљају њена историја и традиција. Богат и разноврсан европски културни миље настао је као резултат вековне креативности многих уметника, занатлија и техничара. Индустрије културе штите културни миље и одражавају супротност у односу на тенденције изједначавања, које намеће масовна глобална потрошња.

Индустрије културе захтевају активну културну и економску политику. Оне промовишу културни развој на локалном нивоу. Треба имати у виду да индустрије културе не могу да пласирају своје производе, нити да пруже

Сл. 1. План просторне културно-историјске целине Старо језиро Земун са изометријским приказом маркантних архитектонских објеката

услуге ако не постоји развијена разноврсна културна средина која је делом подржана од стране јавног сектора.

Индустрије културе захтевају активну економску политику. Потребно је да се развију секторски оријентисане стратегије и политике за низ под-тржишта у оквиру индустрија културе, како би се побољшали услови рада ове индустрије у европским градовима и регионима. Нови послови који започињу у сектору индустрије културе, захтевају примерене програме подршке и индивидуалну помоћ, на пример, у облику обезбеђивања информација, саветничких услуга и приступа ризичном капиталу.

Индустрије културе захтевају подршку политике урбаног развоја. Урбане средине, као радне и животне средине на локацијама које су познате као атрактивне, јесу основни предуслов за успешно функционисање индустрија културе. Сектори малог и средњег предузетништва имају потребу да искористе градитељско културно наслеђе за своје активности и програме, које би понудили туристима. За узврат, индустрије културе јачају центре европских градова, тако што их оживљавају и чине атрактивнијим.

Индустрије културе захтевају интегрисане урбане и регионалне политике. Повезивањем политика три значајна сектора као што су културни, економски и урбани, могуће је остварити синергију у многим областима реги-

оналног развоја. Развијање таквих стратегија и пројеката захтева нове облике сарадње и партнерства, како би се ове области које карактерише различитост политика, повезале у градовима и регионима. Реформом структуралних фондова Европске уније, сектор културе стекао је нови статус. Сада је од виталне важности да се на нивоу свих земаља чланица, обезбеди да што више фондова, буде усмерено на унапређење овог сектора.

Индустрије културе захтевају одговарајући контекст у Европи. Њихов будући развој зависи од контекста који пружају правни и формални оквири, као и инфраструктуре, уз пуно уважавање специфичних карактеристика градова и региона, и од постојања флексибилних партнера, како у сектору јавне администрације, тако и у сектору финансија. Трговина културним добрима и размена услуга које пружају културне индустрије захтева избалансиране пореске стопе и одређен ниво издвајања социјалних доприноса, униформност закона о ауторским правима итд. Европске политике могу да помогну ове процесе усклађивањем правних и економских оквира у којима се културне политике одвијају.

У циљу унапређења одговарајуће заштите споменичког наслеђа и стратегије развоја »индустрије културе«, неопходно је да се у историјском језгру града успоставе процеси сталне ревитализације и урбане обнове. Полазећи од чињенице да планирање у градским просторима подразумева заузимање одређеног става према затеченим, временом створеним, урбаним вредностима, нужно је да полазна тачка сваког планског документа буде сазнање о значају, значењу и вредностима наслеђеног. Формирању ове основе, са које се полази при планирању у урбаном ткиву, претходе опсежна археолошка, историјска, социолошка, урбанистичка, архитектонско-техничка, историјско-уметничка и друга истраживања. Општа валоризација града, делова града и градског простора, произилази из укупног сагледавања појединачних културно-историјских, урбанистичко-архитектонских, амбијенталних, утилитарних, естетских, уметничких и меморијалних вредности. Циљ истраживања је да се кроз поступак урбане обнове очува карактер простора, тј. трајно обележе све релевантне вредности и истовремено успостави континуитет у даљем развоју града.

Просторне културно-историјске целине представљају најстарије сачуване делове града који архитектонско-урбанистичким наслеђем документују историју града. У оквиру просторних културно-историјских целина налази се знатан број проглашених културних добара и добара која поседују споменичке вредности. Просторна културно-историјска целина и сва сачувана културна добра представљају синтезу позитивних кретања и тежњи друштва у одређеним историјским периодима, тј. одраз су

политичких, економских, социјалних, културних, научних и општих цивилизацијских тековина одређеног раздобља.² Стога се целине и третирају као посебан, непоновљив, јединствен и аутентичан део града који представља битан ресурс за развој индустрије културе и компатибилних привредних грана као што је туризам.

Просторна културно-историјска целина, с аспекта мера техничке заштите, представља урбани простор код којег као принцип преовлађује примена конзерваторског поступка – рестаурације, ревитализације и реконструкције ограниченог обима. Конзерваторски поступак рестаурације претежно се примењује код појединачних објеката, посебних културно-историјских вредности, док се просторна целина, као део вишеслојног градског организма, третира кроз интердисциплинарни конзерваторски и планерски поступак ревитализације и реконструкције ограниченог обима.³

Елаборат заштите културних добара у које се убрајају споменици културе, културно-историјске целине, знаменита места и археолошка налазишта, морао би бити један од основних предлогака за израду генералног плана који садржи мултидисциплинаран приступ планерског сагледавања града и околине, као и сваког посебног или регулационог плана који третира одређену мању просторну зону. На карти валоризације заштићеног градитељског наслеђа, морале би се означити зоне према степену валоризације и одговарајућем конзерваторском третману, почевши од највреднијих културних добара, за које је предвиђен најстрожи конзерваторски третман, па до мање строжег и слободнијег, за објекте и просторе архитектонско-урбанистичких и амбијенталних вредности.

Карте валоризације градитељског наслеђа, осим категорије културних добара која су прописана Законом о заштити културних добара из 1994. године, на културна

Сл. 2. Поглед са Миленијумске куле на сејменџи Старој језира Земуна и Дунав, јул 2003. (снимак А. Дабичић)

добра од изузетног, великог значаја и значајна културна добра, морале би да садрже методолошки градиране поткаторије којима би се експлицитније изразила вредност сваког значајног објекта и простора, који немају вредност споменика културе, али свакако представљају вредно ауторско остварење, вредно архитектонско-урбанистичко дело или поседују амбијенталне вредности, чинећи на тај начин део историјског и архитектонског наслеђа града. Објекти и простори степеновани су у следеће поткаторије: објекти и простори културно-историјских вредности споменичког значаја, објекти и простори културно-историјских вредности, објекти и простори архитектонско-урбанистичких вредности, и објекти и простори амбијенталних вредности. Карта валоризације требало би да садржи делове и целине града који су девастирани, а који ће будућим конзерваторским третманом бити реконструисани, како би им била враћена аутентична вредност. За овакав поступак морала би да се омогући законска регулатива, што би се постигло доношењем урбанистичко-конзерваторског плана који не би запоставио девастиране урбане и споменичке просторе, већ би на њих указао, евидентирао их и омогућио њихову обнову. План би требало да означи и прецизира девастацију појединачних објеката и простора. Уколико могућност измене планског акта иницира служба заштите у заштићеној зони, или урбанистичка служба у широј зони или уколико стручна експертиза докаже и отвори могућност измене ради оперативности и квалитативног помака у раду, неопходно је да се донесе одлука која би омогућила измену важећих планских докумената.

Приликом спровођења поступака урбане обнове, било би неопходно поштовати ауторска остварења, као и остварења група аутора који су радили као архитектонско-пројектантски тимови. Без сагласности аутора и наследника ауторских права не би требало приступати реконструкцији архитектонског дела, како појединачног објекта, тако и просторних концепата.⁴

Овим је предочен сегмент принципа заштите грађевинског наслеђа и урбане обнове језгара и ширих про-

стора града помоћу примене планова обнове, заснованих на конзерваторским методама.

Наведени поступци урбане обнове и заштите просторно културно-историјских целина омогућили би приликом израде урбанистичких планова који се баве и развојним потенцијалима градова и региона, одговарајућу заштиту споменичког наслеђа и њено даље афирмисање, у циљу развоја регионалне привреде и посебног сектора индустрије културе. Наглашавамо да просторно културно-историјске целине представљају јавно добро и, у знатној мери, привредни и туристички ресурс града, који је неопходно заштитити, очувати и презентовати као својерестан аутентичан квалитет региона.

Напомене:

- ¹ Конгрес је одржан 19–21. маја 1999. Пошто је организован за време председавања Немачке у Европској унији, одржавање овог конгреса су помогла министарства за рад и социјална питања, урбани развој, културу и спорт покрајине Северна Рајна-Вестфалија, у сарадњи са Савезним министарством за иностране послове, док су Конгрес припремиле институције STADart, ERICArts и универзитет у Дортмунду.
- ² Мирјана Поповић, *Зонирање Београда с аспекта заштите културно-историјског наслеђа*, Гласник друштва конзерватора Србије XXI, Београд 1997, 39. Остала литература која се тиче ове теме: Светислав Вученовић, *Урбано наслеђе између разградње и обнове*, ГДКС, XVIII, Београд 1994, 211. Јован Нешковић, *Заштита историјских урбаних целина – методологија*, ГДКС, XVIII, Београд 1994, 217. Јука Јукић, *Аспекти аутентичности; Планирање насеља и конзервација*, ГДКС, XXVI, 12, 21. Херб Ствел, *Мониторинг културног наслеђа*, ГДКС, XXVI, 16. Марија Брдаревска, *Просторно планирање као основ заштите споменика културе*, ГДКС, XXVI, 27 ICROM; пројекат Интегрална просторна и урбана конзервација, ITUS.
- ³ Мирјана Поповић, *наведено дело*.
- ⁴ Александра М. Дабижић, *Стање заштите просторне културно-историјске целине Старо језиро Земуна и методи урбане обнове просторних целина*, Наслеђе IV, Завод за заштиту споменика културе града Београда, Београд 2002, 169.

SUMMARY: *Aleksandra M. Dabižić*

THE PROTECTION OF SPATIAL CULTURAL-HISTORICAL WHOLES AS IMPORTANT RESOURCES OF URBAN DEVELOPMENT

The protection and importance of the spatial cultural-historical wholes in urban planning was considered within the context of a possible application of the postulates of the Essen Declaration, an issue of the international Congress of experts held May 19–21, 1999 devoted to »The European Industries of Culture – a Comparative Study of developmental Concepts«.

The industries of culture require the support of urban developmental policies. Urban environments, as working and living environments in locations known as attractive, represent the basic precondition for the effective functioning of the industries of culture. The sectors of small and middle-sized enterprises need to use the architectural cultural heritage for their activities and programmes offered to tourists. In order to improve adequate protection of historical and cultural monuments, as well as the strategy of development of the »industries of culture«, it is necessary to establish in the historical nucleus of the city the processes of permanent revitalization and urban restoration.

The spatial cultural-historical wholes represent the oldest preserved parts of the city as documents of the history of the city through urban-architectural heritage and cultural stratification. Within the framework of spatial cultural-histo-

rical wholes there are a significant number of officially proclaimed cultural properties and the goods of cultural-historical value. A spatial cultural-historical whole and all of the preserved cultural goods represent a synthesis of positive tendencies and endeavours of the society in certain historical periods; they reflect political, economic, social, cultural, scientific and general civilizational achievements of a period.

It should be emphasized that spatial cultural-historical wholes represent public goods and an important economic and tourist resource of the city. It is necessary to protect them, preserve and present as a specific authentic quality of the region.

List of Illustrations:

Fig. 1. Plan of the spatial cultural-historical whole of the old downtown nucleus of Zemun with isometrical representation of distinguished architectural monuments.

Fig. 2. View from the Millenium Tower over a segment of the old downtown nucleus of Zemun and the Danube, July 2003, photographed by A. D.